

Василь ДЕМ'ЯНИШИН

ХРЕСТОМАТІЯ НЕВИЧЕРПНИХ ДЖЕРЕЛ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ

Об'єктивний хід історії, відновлення історичної справедливості стосовно становлення та розвитку вітчизняної фінансової науки підтвердилися виходом у світ упорядкованого авторським колективом за редакцією д. е. н., проф. В. М. Федосова унікального хрестоматійного видання третього тому "Фінансової думки України". Ця праця є першою серед наукових розробок, у якій систематизовано наукові здобутки вітчизняних економістів-фінансистів XVIII–XX ст. з еволюції фінансової думки, дано хрестоматійний виклад найважливіших наукових публікацій цього періоду з теорії фінансів, грошового обігу та кредиту.

У 2010 р. вийшов у світ третій том оригінальної тритомної праці відомих економістів-фінансистів С. І. Юрія, С. В. Львовичкіна, В. М. Федосова та П. І. Юхименка "Фінансова думка України", який складається з двох частин [1; 2]. Ця подія була особливою для наукової спільноти України, оскільки вперше вітчизняні вчені, практики, аспіранти та студенти мали можливість ознайомитися з оригіналами наукових праць фундаторів української фінансової думки XVIII–XX ст. з теорії фінансів, грошей та кредиту. Донині більшість наукових здобутків цих вчених були невідомі громадськості, оскільки радянська влада вважала їх буржуазними націоналістами, буржуазними апологетами та забороняла їхнє розповсюдження.

У першій частині третього тому міститься хрестоматійний виклад двадцяти шести найважливіших наукових праць двадцяти українських економістів-фінансистів XVIII–XIX століть. Наукові здобутки цього періоду свідчать про широкий спектр проблем, які були об'єктом досліджень, єдність української фінансової думки зі світовими школами, глибинний характер наукових пошуків

та їхню актуальність, яка властива і для сьогоденного складного періоду соціально-економічного розвитку України [1].

Зміст публікацій переконає нас про велику історичну цінність теоретичних і практичних висновків й узагальнень наших попередників, які заклали фундамент сучасної вітчизняної фінансової науки. Більшість вчених були представниками потужної самобутньої Київської школи, яка, починаючи з XVIII століття, не припиняла своєї пошукової діяльності. Належне місце відведене також представникам інших осередків, зокрема, Львівського (В. М. Навроцький, І. Я. Франко), Харківського (Т. Ф. Степанов, Г. М. Цехановецький, М. М. Алексєєнко) та Одеського (І. І. Патлаєвський, Л. В. Федорович).

Цікавими й корисними для сучасних науковців є праці, які розкривають актуальні проблеми політичної економії та конкретної економіки, зокрема, С. Ю. Десницького (1740–1789 рр.) "Юридичні роздуми про відмінні поняття, що мають народи про власність маєтків у різних верствах співжиття", М. А. Балудянського (1769–1847 рр.) "Національне багатство",

Д. П. Журавського (1810–1856 рр.) “Про джерела і використання статистичних відомостей”, Т. Ф. Степанова (1795–1847 рр.) “Записки про політичну економію”, Г. М. Цехановецького (1833–1898 рр.) “Залізниця і держава. Досвід дослідження про найважливіші предмети економії і політики залізниць”, І. Т. Тарасова (1849–1929 рр.) “Вчення про акціонерні компанії”, Д. І. Піхно (1853–1913 рр.) “Про свободу міжнародної торгівлі та протекціоналізм”.

Потужні теоретичні засади теорії грошового обігу і кредиту закладені у публікаціях М. Х. Бунге (1823–1895 рр.) “Теорія кредиту”, А. Я. Антоновича (1848–1917 рр.) “Теорія паперово-грошового обігу та державні кредитні білети”, Л. В. Федоровича (нар. 1854 р.) “Теорія грошового і кредитного обігу”, О. М. Миклашевського (1864–1911 рр.) “Гроші. Досвід вивчення основних положень економічної теорії класичної школи у зв’язку з історією грошового питання”.

Невичерпними і повноводними джерелами сучасної фінансової науки є творчі здобутки та результати пошуків, наведені у першій частині хрестоматії, зокрема, М. М. Алексєєнка (1848–1917 рр.) “Погляд на розвиток вчення про податки в економістів А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Рікардо, Сісмонді і Д.-С. Мілля”, В. М. Навроцького (1847–1882 рр.) “Реформа домового податку і “Слово”, І. Я. Франка (1856–1916 рр.) “Сила податкова Галичини”, “Бюджетний кошторис п. Вишнеградського”, “3 царини фіскалізму”, “Крайовий бюджет”, В. А. Незабитовського (1824–1883 рр.) “Про податкову систему в Московській державі з часів установлення єдинодержавності до введення подушного окладу Петром Великим”, М. П. Яснопольського (1846–1920 рр.) “Про географічний розподіл державних видатків Росії”, І. І. Янжула (1846–1914 рр.) “Основні засади фінансової науки. Вчення про державні доходи”, М. М. Цитовича (1861–

1919 рр.) “Місцеві видатки Пруссії у зв’язку з теорією місцевих видатків”.

Незважаючи на те, що українська фінансова думка XVIII–XIX століть досліджувала питання теорії і практики, пов’язані зі становленням та розвитком капіталістичного способу господарювання, її здобутки не втратили актуальності і можуть успішно використовуватися у процесі аналізу фінансового господарства сучасної України та пошуку шляхів при вирішенні проблем ринкових трансформацій.

Наведені у першій частині хрестоматії праці, як справедливо зазначає доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії у галузі науки і техніки України, автор вступного слова до цього видання П. М. Леоненко “... відбивають яскраву палітру інтелектуальної еволюції фінансового знання впродовж XIX ст. на тлі фундаментальних особливостей і цінностей суспільно-економічного ладу України. Вони розкривають своєрідний внесок економістів-фінансистів у світову фінансову науку, ще раз доводять, що українська фінансова думка розвивалася в контексті й на рівні передової європейської” [1, 11].

Авторам цієї частини унікальної тритомної праці вдалося виокремити найважливіші наукові публікації, що містять особливо актуальні питання фінансової науки і практики XVIII–XIX ст. Тому важливим завданням сьогодення для наукової спільноти є глибоке вивчення цих здобутків, їхня пропаганда і роз’яснення серед молодих науковців та студентів у процесі фахового становлення, формування нового економічного мислення. Ми повністю погоджуємося з П. М. Леоненком у тому, що “... глибше і детальніше ознайомлення з представниками й окремими працями українських економістів-фінансистів XIX ст. переконує нас у тому, що теоретичні і прикладні розв’язки сучасних

фінансових проблем є значною мірою розвитком положень та висновків минулого. В унікальній теоретичній спадщині минулого ми можемо віднайти багато відповідей на нагальні проблеми розвитку сучасної України. Це унікальне видання за умов перебування суспільної свідомості на засадах загальнолюдських цінностей дає можливість задовольнити об'єктивний суспільний інтерес не тільки до матеріальних і політичних здобутків минулого, а й до ідей, концепцій, теорій, що були основою самобутності української фінансової науки" [1, 12].

У другій частині третього тому логічно й послідовно розміщені тридцять чотири праці двадцяти дев'яти провідних вітчизняних економістів-фінансистів, які зробили вагомий внесок у скарбницю української фінансової науки ХХ ст. Найбільший інтерес серед наведених у хрестоматії становлять наукові публікації українських вчених-фінансистів першої третини ХХ ст., ознайомившись з якими, перед сучасниками розкриваються найкращі традиції української і європейської фінансових шкіл. Значна частина цих публікацій зовсім не відома або маловідома сьгоднішнім молодим науковцям, оскільки ці результати наукових досліджень були заборонені радянською владою. Особливості другої частини хрестоматії полягають у тому, що сучасники по-новому мають можливість побачити творчі здобутки наших попередників, які й у радянську добу, незважаючи на величезні труднощі та проблеми, робили спробу творчо розвивати теоретичні й практичні засади фінансової науки, об'єктивно і неупереджено аналізувати складні явища та процеси світу фінансів.

На відміну від першої частини, серед праць, вміщених у другій частині, бачимо авторів, які працювали у різних соціально-економічних формаціях. Так, наприклад, частина науковців проводила свої дослідження у дорадянський і радянський

період. Інша частина – за часів радянської влади та незалежності України. Деякі вчені емігрували за кордон, де не поривали творчих зв'язків з батьківщиною і досліджували тодішні проблеми фінансово-кредитних відносин нашої держави.

Як і в першій, у другій частині домінують наукові здобутки та твори представників потужної, передової Київської школи. Однак автори "Фінансової думки України" не обминули увагою й учених, які працювали в інших наукових центрах України. Зокрема, у хрестоматії маємо можливість ознайомитися з творами двох економістів Львівського наукового осередку (М. Б. Богачевського та М. М. Олексієнка), чотирьох – Харківського (О. М. Анциферова, В. М. Твердохлебова, М. С. Волобуєва, П. І. Верби), трьох – Харківсько-Київського (П. П. Мігуліна, М. І. Туган-Барановського, В. Є. Власенка), двох – Одеського (С. І. Іловайського, Г. І. Тіктіна), одного економіста, який представляє одночасно Київську школу та Одеський осередок (С. Я. Огородника).

Актуальними на сьогодні є наукові публікації з політичної економії та конкретної економіки В. Я. Железнова (1869–1933 рр.) "Нариси політичної економії", О. Д. Білімовича (1876–1963 рр.) "До питання про розцінку господарських благ", Є. Є. Слуцького (1880–1948 рр.) "До теорії збалансованого бюджету споживача", К. Г. Воблого (1876–1947 рр.) "Початковий курс політичної економії (історія, теорія і фінанси)", М. С. Волобуєва (1903–1972 рр.) "До проблем української економіки", П. І. Верби (1919–1988 рр.) "Рентабельність промислового підприємства та шляхи її підвищення", Д. В. Полозенка (нар. 1924 р.) "Господарський розрахунок і кредит у колгоспах", "Фінансування матеріально-технічної бази колгоспів і радгоспів", С. Я. Огородника (нар. 1923 р.) "Питання підвищення економічної ефективності виробництва на сучасному етапі".

Досить глибокими і цікавими для сьогоднішніх фахівців є результати наукових досліджень з теорії, методології і практики вітчизняних фінансів наших попередників, наведених в опублікованих у хрестоматії працях П. Л. Кованька (1879–1938 рр.) “Найголовніші реформи, проведені М. Х. Бунге у фінансовій системі Росії”, “Місцевий бюджет України в 1912 році у нинішніх територіальних межах та адміністративно-територіальному поділі”, “Місцевий бюджет Київської губернії”, Є. Є. Слуцького (1880–1948 рр.) “До питання про обчислення доходу держави від емісії”, І. М. Кулішера (1878–1933 рр.) “Нариси фінансової науки”, В. М. Твердохлебова (1876–1954 рр.) “Державний кредит. Теорія і техніка”, “Місцеві фінанси”, М. М. Соболева (1869–1945 рр.) “Нариси фінансової науки (загальнодоступні бесіди)”, Г. І. Тіктіна (1880–1945 рр.) “Нариси з загальної теорії публічних фінансів”, М. І. Мітіліно (1875–1930 рр.) “Основи фінансової науки”, Є. О. Гловінського (1894–1964 рр.) “Фінанси УССР”, М. Б. Богачевського (1908–1968 рр.) “Фінанси США і Англії в період загальної кризи капіталізму”, “Державний кредит у капіталістичних державах”, М. М. Олексієнка (1923–1992 рр.), С. Я. Огородника (нар. 1923 р.), В. М. Федосова (нар. 1939 р.) “Фінанси і кредит СРСР”, А. І. Даниленка (нар. 1938 р.) “Фінансово-кредитні проблеми соціалістичної промисловості”, О. Д. Василика (1938–2005 рр.), М. Я. Глуценка “Державний бюджет Української РСР”, В. А. Степаненка (1928–2002 рр.), В. М. Суторміної (нар. 1925 р.), В. М. Федосова (нар. 1939 р.) “Критика буржуазних і реформістських теорій валютно-фінансових відносин капіталізму”.

Міцний фундамент у фінансову науку з проблем грошового обігу і кредиту заклали у своїх працях П. П. Мігулін (1870–1948 рр.) “Реформа грошового обігу і промислова криза в Росії (1893–1902)”, М. І. Туган-Ба-

рановський (1865–1919 рр.) “Паперові гроші та метал”, О. М. Анциферов (1867–1943 рр.) “Центральні банки кооперативного кредиту”, В. Є. Власенко (1909–1970 рр.) “Грошова реформа в Росії. 1895–1898 рр.”, “Теорії грошей у Росії. Кінець XIX – дожовтневий період XX ст.”, П. І. Верба (1919–1988 рр.) “Роль кредиту в розвитку промисловості раднаргоспів”.

Крім цього, у третьому тому вміщено кілька праць, що мають наукову цінність з проблем фінансового права, зокрема С. І. Іловайського (1861–1907 рр.) “Підручник фінансового права”, Л. М. Яснопольського (1873–1957 рр.) “Нариси російського бюджетного права”.

Ознайомлення з оригіналами наукових праць наших попередників засвідчує, що багато проблем у процесі становлення ринкових відносин в Україні можна було б уникнути, маючи такий дорогий скарб фінансової науки і використовуючи його у процесі розробки та прийняття важливих політичних й економічних рішень на всіх рівнях управління. У цих творах містяться теоретичні засади, застереження, конкретні пропозиції, які не втрачають своєї актуальності і є значно ціннішими за відповідні аналоги європейської школи, оскільки мають безпосереднє відношення до нашої держави. За своєю глибиною, сферою охоплення, мотивацією, результати наукових досліджень вітчизняних вчених минулого дають відповіді на багато питань сьогодення.

Запропоноване авторським колективом видання “Фінансова думка України” засвідчує, що, незважаючи на відсутність державності України, утиски та обмеження з боку царської Росії, Австро-Угорщини, Польщі, радянської влади, українська фінансова думка існувала, розвивалася, досягла великих успіхів, забезпечуючи гідний внесок у європейську та світову економічну науку. Ми, сучасники, маємо чим пишатися, зобов’язані глибоко вивчати основи цієї науки, робити відповідні висно-

вки, цитувати наших попередників, адже їхні наукові здобутки є повноводними джерелами потужної ріки сучасної вітчизняної фінансової теорії і практики. Надбання економістів-фінансистів XVIII–XX ст. можна порівняти з кореневою системою українського плодоносного дерева теперішньої економічної системи держави. Обрубавши таке коріння, ми прирікаємо це дерево на знищення, оскільки його крона і плоди втрачуть джерело живлення. Тому знати й плекати наші історичні корені зобов'язаний кожен вчений економіст і практик. Заслуга авторів хрестоматії полягає, насамперед, у тому, що вони розкрили для громадськості це коріння, донесли до широкого загалу імена не заслужено забутих або незначних великих науковців, окремі їхні розробки, які мали б розбудити інтелігенцію, заповнити білі плями у нашій історії та науці, спонукати всіх до активної життєвої позиції, спрямованої на розбудову Української держави.

Вихід у світ третього тому “Фінансова думка України” дав можливість поповнити наявну економічну літературу новою важливою інформацією про недостатньо вивчені сторони, що стосуються нестачі досліджень історично-фінансового плану. Оригінальність видання полягає у відтворенні багатой різнопланової наукової спадщини наших попередників, на яку мали б опиратися теперішні і майбутні покоління. Автори продемонстрували тісний взаємозв'язок сучасних фінансових проблем із проблемами минулого, необхідність враховувати наукові здобутки минулого при розробці теоретичних засад.

Ми повністю погоджуємося з автором вступного слова до другої частини третього тому “Фінансова думка України” П. М. Леоненком, що запропонована авторським колективом хрестоматія “... є чудовим підґрунтям для широкого використання праць українських економістів-фінансистів у сучасних навчальних посібниках і під-

ручниках, інших виданнях, де сьогодні ще певною мірою переважає цитування західних дослідників, тоді як українська думка має не тільки не гірші, а іноді значно кращі аналоги викладу проблем. Власне, цього вимагає й національна особливість і самобутність країни, яку сповна розкрили наші попередники і яку навряд чи могли знати цитовані зарубіжні дослідники” [2, 11].

С. І. Юрій, С. В. Львовичкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко, видаючи цю оригінальну працю, досягли кінцевої мети – поповнити скарбницю вітчизняної фінансової науки надбаннями наших попередників, імена яких були незаслужено забутими і викресленими з історії, а також активізувати науковий інтерес до історичних особистостей та їхніх здобутків у галузі української економічної думки. Завдяки наведеним у хрестоматії творам читач може ознайомитися з процесом становлення та розвитку української фінансової школи, її спільними ознаками та відмінностями із європейською школою, глибше пізнати сутність фінансів й особливості їхнього функціонування у суспільстві, причини різних фінансових проблем і негараздів, бути патріотом своєї країни, любити і працювати для зміцнення її могутності.

Література

1. *Фінансова думка України: Хрестоматія / Автори-упорядники: С. І. Юрій, С. В. Львовичкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передм. П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. – К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т. 3. – Ч. 1. – 471 с.*
2. *Фінансова думка України: Хрестоматія / Автори-упорядники: С. І. Юрій, С. В. Львовичкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; авт. передм. П. М. Леоненко; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. – К.: Кондор; Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т. 3. – Ч. 2. – 734 с.*